

शंपटीचा शोण
सई परांजणे

शे प टी चा शा प

लेखन व रेखाचित्रे
सई परां ज पे

भौज प्रकाशन गृह
मुंबई चार

आ भार

‘शेपटीचा शाप’ हें नाटक हस्तलिखित असतांनाच त्याला यश मिळालें. आकाशवाणी सप्ताहांत मुलांनीं केलेला प्रयोग गाजला आणि त्यानंतर ‘चिट्न्स थिएटर’ या पुण्यातील बालनाट्यसंस्थेतर्फे या नाटकाचा जाहीर प्रयोग करण्यांत आला. कविवर्य बा० भ० बोरकर यांनी प्रयोगाचें कौतुक करून नभोवाणीवरच्या कोंकणी कार्यक्रमासाठीं स्वतः नाटकाचें भाषांतर केलें.

बजबजपूर संस्थानांतील नवरत्नांच्या गंमती रंगविष्यांत श्री० मधुकर गोळवलकर आणि प्रा० वसंत नूलकर यांची विशेष मदत झाली. या नाटकापुरतेच मी नानांचे (श्री० गोपीनाथ तळवलकर यांचे) आभार मानले तर ऋण फिटणार नाही; कारण काऊचिऊच्या गोष्टीपासून कांहींहि लिहिलें, तरी त्यांनीं नजरेखालून घातल्याखेरीज आणि त्यावरून सफाईचा हात फिरवल्याखेरीज तें पूर्ण होत नाही.

हस्तलिखित तयार झाल्यावर तें मी श्री० अरुण जोगळेकर यांच्याकडे सुपूर्त केलें. त्याचें पुढील संगोपन त्यांनींच केलें. त्यांचें कल्पक दिग्दर्शन, आम्हांला मिळालेले कुशल बालनट, आणि माझे दुसरे सहकारी श्री० श्रीधर राजगुरु यांची नेपथ्यरचना या त्रिवेणी संगमामुळें हें नाटक रंगभूमीवर यशस्वी झालें.

डॉ० ना० गो० कालेलकर यांनीं हस्तलिखिताविषयीं आस्था दाखवून तें प्रकाशनाच्या वाटेवर मार्गस्थ केलें. मौज प्रकाशन गृहासारख्या दर्जेदार आणि प्रख्यात प्रकाशनसंस्थेतर्फे हें पुस्तक प्रसिद्ध होत आहे ही मला अभिमानाची गोष्ट वाटते. या पुस्तकाच्या सजावटीच्या कामामध्ये पुण्याचे कुशल चित्रकार अनंत सालकर यांची बहुमोल मदत झाली. त्यांची मी ऋणी आहे.

ज्यांच्यासाठीं हा खटाटोप केला आहे त्या बालवाचकांना आणि बालप्रेक्षकांना तो आवडावा एवढीच इच्छा आहे.

सई परांजपे

प्रस्तावना

ज्या शिल्पाचा आराखडा आपल्यासमोर तयार होतो आणि ज्याचे तपशील घडविले जात असतां शिल्पकाराशी सुखसंवाद करण्याची सुसंधि आपणांला लाभते त्या शिल्पाविषयीं एक वेगळेंच ममत्व आपणांला वाटत असतें. 'शेपटीचा शाप' या नाटिकेशीं माझा ऋणानुबंध याच प्रकारचा आहे. आकाशवाणी सप्ताहासाठीं सईनें नाटक लिहावें असें ठरलें. अर्थात् ही सूचना करण्यांत मी अग्रगण्य होतो. सई त्या दृष्टीनें चिंतन करूं लागली आणि एके दिवशीं तिला कथानकाचा अस्पष्ट आकार दिसला. नेहमींच्या उत्साहानें लगेच तिनें ती कल्पना मला सांगितली. त्याच वेळीं ही कल्पना श्रोत्यांची निश्चित पकड घेईल असें मला वाटलें. आणि 'भानुविलास'मध्ये निमंत्रित श्रोत्यांच्या (प्रामुख्यानें बालांच्या) उपस्थितींत आकाशवाणीतफे ही नाटिका प्रथम रंगभूमीवर आली तेव्हां शेवटीं झालेला टाळ्यांचा कडकडाट अद्यापि माझ्या कानांत घुमतो आहे. लेखिकेवर अभिनंदनांचा पाऊस पडला. एका कलाकृतीच्या जन्मापूर्वीं आपण केलेलें भाक्ति खरें ठरल्याबद्दल मला अतिशय धन्यता वाटली.

एखाची अभिनव कल्पना सुचणें ही प्रतिभेची करामत आहे. पण ती कल्पना साकार करण्यासाठीं अविधांत उद्योगाची गरज असते. सईजवळ या दोनहि गोष्टी आहेत. पण मुलांसाठीं साहित्य निर्माण करण्यास आणखीहि कित्येक गुण अवश्य असतात. कल्पनाशक्ति नुसती प्रबळ असून चालत नाही, ती खेळकर असावी लागते. व्यंगचित्रांतली अतिशयोक्ति शब्दचित्रांत आणली तरच मुलें खूष होतात. नुसता संघर्ष असून चालत नाही. तो संघर्ष बोलक्या हालचालींत दाखविण्याचें कसब लागतें. या सान्या गुणांचें निसर्गदत्त स्वसंपादित भांडवल सईजवळ किती मोठ्या प्रमाणांत आहे हें प्रस्तुत नाटिकेवरून सहज कळून येईल.

चक्रमादित्याचीं नवरत्नें लोकांचें मन इतकें आकर्षित करतात याचें कारण तीं लोकविलक्षण आहेत हें नव्हे, तर तीं लोकांतलींच आहेत हें होय. आपल्या मालकाची सदा सर्वकाळ तोंड फाटेपर्यंत स्तुति करणारा खुषमस्कऱ्या काय किंवा आपल्या नसलेल्या विद्वतेची शेखी मिरवणारा वराहशास्त्री काय, सर्वत्र आढळणाऱ्या चिजा आहेत. तराणासेनची प्रौढी आणि सेनापतीचा मळपणा हाहि माल भरपूर पिकतो. वैद्यक, ज्योतिष, साहित्य इत्यादि विषयांत दिसणाऱ्या उथळ प्रवृत्तींचा लेखिकेनें खुमासदार उपहास केला आहे. परंतु हें करतांना प्रस्तुत नाटिका प्रामुख्यानें मुलांकरितां आहे याचें अवधान सोडलेलें नाही. नाही तर उपरोध-विडंबनाचा मसाला पेरून मुलांकरितां तयार केलेलें साहित्य पुष्कळदां मोठ्यांच्याहि बौद्धिक जठराला जड होऊन बसतें! नवरत्नांचे चित्रविचित्र वेष, त्यांच्या खास लकडी, त्यांची अकारण हमरीतुमरी यांमुळे सर्व प्रयोगांत प्रेक्षकांचें अवधान सारखें गुंतून राहतें. चिक्कीत विष आहे या वार्तेनें नवरत्नांची उडालेली त्रेधा, ती वार्ता खोटी ठरल्यानें त्यांना झालेला

आनंद आणि यांतून त्यांच्या स्वरूपाचा झालेला दंभस्फोट यांनी आश्चर्यांच्या आणि हास्याच्या लहरी सारख्या उर्चबळत असतात. 'चिक्की'चे वृंदगीत सुरू झाले म्हणजे तर बालश्रोते नुसते प्रेक्षक न राहता बसल्या ठिकाणीच नटवर्गाच्या सहकाऱ्यांची भूमिका उत्साहाने करू लागतात. साहित्य आणि प्रयोग यांच्या मूल्यांची एकमेकांना सुंदर साथ हे या नाटिकेचे स्पृहणीय वैशिष्ट्य असे सांगता येईल.

कलाकृतीत तत्त्वचर्चा किंवा संदेश असावाच असे नाही. बालरंजनासाठी लिहिलेल्या ललितकृतीत तर त्याला अगदीच गौण स्थान असते. काही तत्त्वबोध करायचाच असला तर तो अत्यंत सूक्ष्म व सूचक स्वरूपात असला पाहिजे. 'शेपटीचा शाप' या नाटिकेत हे अवघड काम लेखिकेने फार सफाईने साधले आहे. चक्रमादित्याचा शाप त्याच्यावरच उलटतो यांत फार अर्थ आहे. नवरत्नांचा खोटेपणा उघडकीस आणण्यासाठी चक्रमादित्याने कपटाचे साधन वापरले म्हणून तो स्वतःच शापाला बळी पडला. चांगली गोष्ट साधण्याकरिता साधनेंहि तशीच पाहिजेत. आंबे पाहिजे असतील तर आंब्याचेच झाड लाविले पाहिजे. बाभळ पेरून आंब्याची अपेक्षा करण्याने निराशेशिवाय दुसरें काय पदरांत पडणार? दुसऱ्याचे दोष अनावृत करायला आपण काही पातळी मिळवावी लागते. "Judge not, lest ye be judged" हे येशूचे वचन केवळ काव्य नाही, तो प्रत्यक्षानुभव आहे. आपण दुसऱ्याच्या अवगुणांचा पंचनामा करायला निघालो की आपल्याच जीवनातील गाळ बाहेर येतो. म्हणून लोकांना रीत लावण्याचा उद्योग करण्याऐवजी आत्मशुद्धि व आत्मविकास साधणे हाच खरा धर्म ठरतो. ह्या नाटिकेत हे उद्बोधन आहे. पण तें कसे? दुधावर तरंगणाऱ्या साईसारखे नव्हे, तर दुधाशी एकरूप झालेल्या केशरसारखे.

म्हणून सईच्या या नाटिकेचा पुरस्कार करतांना आनंद आणि अभिमान या दोन्ही भावनांचा मनांत कल्लोळ होत आहे. साहित्यातलेला आरंभ करतांना सईइतकी भरगच्च शिदोरी फार थोड्या युवक साहित्यिकांच्या वांट्याला येते. कुलपरंपरा, शिक्षण, पर्यटन, प्रतिभा, विनोदबुद्धि, उद्यमशीलता, अभिनय इत्यादींमुळे तिचे जीवन यौवनाच्या उंबरठ्यावरच समृद्ध झाले आहे. पण याची रास्त जाणीव असूनहि तिची विनयशीलता कायम आहे हा तिच्या कलात्मक व्यक्तित्वाचा विलोभनीय विशेष होय. तिच्या विकासाची बीजे यांतच आहेत. माझी खात्री आहे की प्रस्तुत नाटिकेसारख्या एकाहून एक सरस कलाकृतींनी ती मराठी बालसाहित्याचे काहीसे उपेक्षित दालन सुशोभित व संपन्न करील.

आनंद कार्यालय, पुणे

८-८-६०

गोपीनाथ तळवलकर

दरबाराची भव्य खोली. भित्रीला लागून डावीउजवीकडे मंचक. मधोमध राजाचें उद्यासन. उजवीकडे, डावीकडे आणि मागें अशीं दारें. मागच्या दराला जाळीचा पडदा आहे.

प्रारंभी रंगभूमि रिकामी आहे. किंचित् काळानें ज्योतिषी बाहेरच्या दारानें घाईघाईनें येतात. त्यांच्या पाटोपाठ गणिती आणि राजवैद्य जोरजोरांत वादविवाद करीत आणि सेनापति तलवार सांबरीत मोठ्या डौलानें प्रवेश करतात. राजगायक येतात ते हातवारे करीत, स्वतःशीं गात गातच. राजकवि, स्तुतिपाठक आणि राजोपाध्याय ही मंडळीहि लगवगीनें येतात. सारे आपापल्या जागेवर बसतात. सगळ्यांत शेवटीं प्रधानजी येतात. ते नम्रतेनें प्रेक्षकांना अभिवादन करतात.

प्रधान : नमस्कार. आपण आमच्या वजवजपूर संस्थानच्या राज

दरबाराला घटकाभर भेट घायला आलांत म्हणून अत्यानंद झाला. आम्ही वजवजपूर संस्थानचे राजा-धिराज चक्रमादित्य यांच्या दरबारचीं नवरत्नं. (सर्व जण उठून नम्रतेनें प्रेक्षकांना नमस्कार करतात.) मी प्रमुख रत्न! सरदार शकलवहादर व्यवहारे. दरबारांतला मुत्सद्दी आणि राजकारणी पुरुष, आणि राजेसाहेबांचा प्रधान. राज्यकारभाराचीं खरीं सूत्रं माझ्या हातांत आहेत. राजेसाहेब आपले नुसते...बरं तें जाऊं दे. तूर्त एवढंच सांगतों कीं, माझ्या देखरेखीखालीं राज्यकारभार उत्तम प्रकारें चालला आहे. (वाकीचे एकदम हसतात. शकलवहादर त्यांच्याकडे पाहून डोळे वटारतात. त्याबरोबर सगळे गप्प होतात.) आज राजेसाहेबांनीं तांतडीचा दरवार बोलवला आहे. ते अजून आले नाहींत, तेव्हां ते येईपर्यंत सर्व रत्नं आपापली ओळख करून देतील.

गणिती : मी राजदरवारचा गणिती. भागाकारपंत गुणिले. राज्यांतली सगळी आंकडेमोड मी करतो. हिशोबाचं खातं माझ्याकडे आहे. अकरा लक्ष सतरा हजार दोनशें एकोणतिसाला पंधरा हजार नऊशें व्यायशीनें गुणिल्यास गुणाकार काय येतो हें मी झोपेंतदेखील सांगूं शकेन. तसंच एकोणतिसाचा पाढा मला घडाघड उलटा म्हणून दाखवतां येतो.

ज्योतिषी : दाखवा बघूं म्हणून.

गणिती : (घाईनें) उद्यां दाखवीन. (ज्योतिष्याकडे रागानें पाहत जागेवर जातो.)

गायक : मी तराणासेन. राजदरवारचा गायक. आमच्या रक्तांतच प्रथमपासून गायनाचे स्वर भिनलेले आहेत. आमच्या वडिलांची गायकी फरसाणा घराण्यांतली. आईचं घराणं भावगीतगायकांचं. आमची गायकी स्वतंत्रच आहे. खटमल-पूरच्या राजदरवारांतले सुप्रसिद्ध ख्यालिये उस्ताद बडेखाँ हमदमखाँसाहेब यांचा पट्टशिष्य जूतेखाँ यांच्या जावयाचे सारंगिये जे पखावजहुसेन त्यांच्या बहिणीच्या दिराचे चचेरे भाई सरगमअली आमच्या शेजारी राहात. आंघोळ करतांना त्यांना आलापी करण्याची संवय होती. त्यांचं गायन कानावर पडून आमची तयारी झाली. त्यांना आम्हीं एके दिवशीं आमची तयारी दाखवली...त्याच दिवशीं आम्हीं घर आणि गांव सोडलं आणि बजबजपूर संस्थानच्या राजदरवारांत गवच्ये म्हणून दाखल झालो. गायनाच्या प्रांतांत आम्हीं पुष्कळ संशोधन केलं आहे.

राजवैद्य : अहो, आतां बस्स !

स्तुतिपाठक : आमची ओळख करून घ्यायची आहे अजून.

तराणासेन : (त्यांच्याकडे दुर्लक्ष करून) आमची गायकी फार प्रभावी आहे. राज्यामधले एकदां सगळे नळ गेले असतां आम्हीं स्वतः बांधलेल्या नळमल्हार रागाचे सूर आळवले मात्र, नळांना धो धो पाणी !

सेनापति : भले ! अवो, कालव्याचं पानी सोडलं तवा नळाला पानी आलं.

तराणासेन : काय चीज होती. आहा...फसक फिसक धो S S नलको पानी धो धो बरसत आवे रे...(रागदारीत) फसक फिसक धोSS नलको पानी. धो धो बरसत आवे रेSS पानीSSS पानीSSS

(भांतून एक सेवक पाण्याचा ग्लास घेऊन धावत येतो. तराणासेन गात राहतो. शेवटी बाकीचे आरडाभोरडा करून त्याला गप्प करतात.)

शकलबहादूर : बसा खाली. (तराणासेन नाखुषीने बसतो.)

राजवैद्य : (खोक्त उठतो) मी राजवैद्य. मात्राप्रसाद गुलकंदे. राजे-साहेबांच्या खऱ्या आणि काल्पनिक दुखण्यांवर मी इलाज करतो. जगांतल्या कुठल्याहि रोगावर मजजवळ रामबाण इलाज आहे. (त्यांना खोकल्याची उबळ घेते.)

ज्योतिषी : आपल्या खोकल्यावर इलाज करा आधी.

कवि : ओळख माझी फळांफुलांवर,
विहगांच्या मख्मलपंखांवर,
रंगबावन्या कळ्याकळ्यांवर,
या झाडावर, त्या दगडावर,

नाहीं ख्याती असलीतसली
कवीच मी मग ओळख कसली ?
मला पाहतां प्रतिभा हसली
शब्दांची अन् कविता झाली
लाख छटांनीं—

(बाकीचे ओरडा आणि गोंधळ करून कविता बंद पाडतात.)

वज्रवज्रपूरचा राजकवि मी, कमलतनय कोमलसुत.

सेनापति : आम्ही शेणापति. वज्रवज्रपूर संस्थाणच्या समद्या सैन्याचे परमुख. शत्रूला सामणा देऊन आम्ही देशाचे संरक्षण करतो. आमाला भ्या ठाऊक न्हाई. लडाईं झाली की आम्ही परानाची पर्वा न करतां म्होइमेवर निघतो.

मात्राप्रसाद : गेल्या शंभर वर्षांत लडाईंच झाली नाही ही गोष्ट सोडा.

ज्योतिषी : मी अतिपंडित मंगळशास्त्री सामुद्रिक. राजदरवारचा ज्योतिषी. राजेसाहेबांचं भविष्य मी ठरवतो...आपलं सांगतो.

भागाकारपंत : म्हणजे मनाला येतील त्या थापा मारतो.

मंगळशास्त्री : कोण ? कोण म्हणतो असं ? येऊं दे त्याला पुढें.

भागाकारपंत : अहो, मी म्हणतो. का हो, राजेसाहेबांना पुत्ररत्न होईल असं भविष्य तुम्हीं वर्तवलंत, आणि झालं कन्यारत्न. हें कसं काय ?

मंगळशास्त्री : कसं काय म्हणजे काय ? पेन वेळेला त्यांना शनि वक्री आला त्याला आम्ही काय करणार ? आम्हीं मुळीं प्रारंभींच सांगितलं होतं कीं शनि जर वक्री आला नाही तर पुत्ररत्न, नाहीपेक्षां कन्यारत्न. म्हणजे भविष्य खरं ठरलं कीं नाही ?

भागाकारपंत : वाहवा. म्हणजे तुम्हीं भविष्य काय सांगितलंत, तर कन्यारत्न होईल किंवा पुत्ररत्न. अहो, हें भविष्य आम्हींसुद्धां सांगितलं असतं. त्याला अमंगळशास्त्री ज्योतिषीच कशाला पाहिजेत ?

मंगळशास्त्री : ए भाग्या, कुणाला अमंगळशास्त्री म्हणतोस ? तुला बजावलं आहे ना हजारदां, कीं म्हणायचं असेल तर माझं संपूर्ण नांव म्हण म्हणून. अतिपंडित मंगळशास्त्री म्हणायला जड जातं काय तुला ?

भागाकारपंत : आणि भर दरवारांत मला भाग्या म्हणून हाक मारतोस खुशाल ? आँ ?

(ए क मे कां च्या अंगावर धावून जातात. सेनापति तलवार उपसून मध्ये पडतो.)

खंचीरराव : ये 55 बसा की निमूट जाग्यावर. गागायला काय झालं ?

बसा जागेवर. न्हाई तर हाणीन येकेक रट्टा ! (तलवार उगारतो.)

शकलबहादर : शांत व्हा भागाकारपंत, शांत व्हा. अहो, एवढं रागवायला काय झालं ?

भागाकारपंत : काय झालं ? अहो, पांच वर्षांपूर्वी यानं माझं भविष्य सांगितलं कीं पुढच्या वर्षी तुम्हाला परदेशपर्यटनाचा योग आहे म्हणून. परदेश राहूं द्या; या बजबजपुरीच्या वेशीबाहेर पाऊल टाकलं नाहीं अजून.

मंगळशास्त्री : भविष्याची बात सोडा. तुम्हीं भविष्यकथनाचे माझे पैसे बुडवलेत आणि वर हा कांगावा करतां ?

शकलबहादूर : पण असे किती पैसे तुमच्या भविष्यकथनाचे ?

मंगळशास्त्री : माझा दर ठरलेला आहे. साध्या भविष्याला चांदीची मोहोर आणि चांगल्या भविष्याला सोन्याची मोहोर. यांना मी चांगलं भविष्य सांगितलं. परदेशपर्यटनाचं. पांच वर्षे झालीं, पण सोन्याची मोहोर देण्याची कांहीं बात नाहीं.

भागाकारपंत : खासा न्याय! यांचं भविष्य धडधडीत खोटं ठरलं आणि त्याबद्दल मी त्यांना पैसे देऊं! पैशावर भविष्य अवलंबून असतं तें नव्हतं आम्हाला ठाऊक!

मंगळशास्त्री : हरामखोरा, टाक माझी मोहोर.

भागाकारपंत : जा—जा.

(एकमेकांच्या अंगावर धावून जातात.)

खंचीरराव : ये ५ ५

शकलबहादूर : चला, बाकीच्या ओळखी आटपून घ्या.

अवडंबरशास्त्री : परमपूज्य, न्यायनिष्ठ, दयासागर, ज्ञानागर चक्रमादित्य राजेसाहेबांच्या देदीप्यमान अशा कारकीर्दीत, अति-सुप्रसिद्ध अशा या नवरत्नांच्या दरबारांत मला मानाचं स्थान मिळालं, हें माझं पामराचं महाभाग्य. वसुंधराधिपति चक्रमादित्य राजेसाहेब यांच्या कीर्तीचा परिमल आज अवघ्या अवकाशांत दाटला आहे. आकाशांत ज्याप्रमाणें सूर्यनारायण, त्याप्रमाणें भूतलावर चक्रमादित्य राजेसाहेब आपल्या तेजानें तळपताहेत. राजेसाहेबांच्या राज्यांत सर्वत्र आनंदीआनंद आहे, आबादीआबाद आहे. वाघ बकरीला खात नाहीं. बकरी वाघाला भीत नाहीं. श्रीमंत चक्रमादित्यांच्या राजवटींत माणसाला दुःख नाहीं, फुलाला काटा नाहीं. काय वर्णावी

त्यांची थोरवी? साक्षात् विष्णूने घेतलेला हा दहावा, नव्वे
अकरावा अवतार आहे. राजेसाहेबांचा—

मात्राप्रसाद : अहो महाशय, ओळख स्वतःची करून घ्यायची. राजे-
साहेबांची नाही.

अवडंबरशास्त्री : हो हो. मी राजेसाहेबांचा स्तुतिपाठक, अवडंबर लाचारे.

वराहाचार्य : भो विद्वन् महोदया। अहं उपनिषदतीर्थः वेदपारीणः
सकलशास्त्रसंपन्नः प्रकाण्डपण्डितः। अस्मिन् वज्रवज्रपुर्या
राजोपाध्यायपदस्थः। करोमि कुर्वः कुर्मः। चंदनं न वने वने।
दक्षिणे लक्ष्मणो यस्य वामे तु जनका—

खंबीरराव : अबोऽ भटजीवुवा. तुमास्नी काय सांगायचं त्ये नीट
मन्हाटीत होऊं घा. हो असलं ओम् टोम् कुणाला कळायचं वो?

वराहाचार्य : हा धिक्. हा धिक्. हा कोण अतिमूर्ख उद्धटपणाने
बोलला?

शकलबहादर : वराहाचार्य, आपण आपली ओळख मराठीतूनच करून घावी.

वराहाचार्य : तथास्तु. मी वज्रवज्रपूरचा राजोपाध्याय.

अवडंबरशास्त्री : म्हणजे प्रमुख भटजी!

(सगळे हसतात.)

वराहाचार्य : रे मूर्खा, तूं मध्ये मध्ये बोलून मला त्रस्त करतोस? माझे
वेदसामर्थ्य तुला ठाऊक नाही!
शापवाणीने सगळ्यांना भस्म
करून टाकीन. फट्स्वाहा!

शकलबहादर : कोप करू नये वराहाचार्य. पुढं
सांगावं.

वराहाचार्य : मी ज्ञानपुंगव धर्मशौंड वराहा-
चार्य. माझा वेदाभ्यास सखोल
आणि परिपूर्ण असा आहे.
सगळ्या विद्या माझ्या घरी

- पाणी भरतात. मी दरवारची धर्मकृत्ये पार पाडीत असतो.
- तराणासेन : आपल्या ओळखी झाल्या. आतां मुख्य राजेसाहेबांची राहिली आहे.
- मात्राप्रसाद : राजेसाहेबांची ओळख त्यांच्या स्तुतिपाठकानं दिलीच माघाशी करून म्हणा.
- अवडंबरशास्त्री : पण स्वतः राजाधिराजांना पाहिल्याखेरीज त्यांच्या तेजाची कल्पना येणार नाही.
- शकलबहादुर : येतीलच इतक्यांत चक्रमादित्यमहाराज. ज्या अर्थी त्यांनी आपला तांतडीचा दरवार भरवला आहे—
- खंचीरराव : पण आज असा सकाळच्या पारीं दरवार कां वरं भरवला राजेसाहेबांनीं? यांत कांहीं तरी हेतु असनार.
- मंगळशास्त्री : कांहीं तरी नवा गोंधळ झाला असणार राज्यांत.
- भागाकारपंत : नवे गोंधळ म्हणा. कां हो शास्त्रीबुवा? तुमचं काय मत?
- वराहाचार्य : आरुह्य कविताशाखां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ।
सर्व : बरोबर आहे !
- खंचीरराव : आसंल आसंल.
- मात्राप्रसाद : राजेसाहेब आज काळजीत दिसत होते खरे.
- अकलबहादुर : अहो, काळजीत दिसतील नाहीं तर काय? राज्यांत एक गोष्ट तरी धडपणें चालली आहे का? सारख्या त्यांच्या कानांवर तक्रारी जाताहेत. आज असंच कांहीं तरी बरंवाईट गेलं असेल त्यांच्या कानांवर.
- अवडंबरशास्त्री : सेनापतींनीं सैन्याच्या तलवारी जुन्या बाजारांत विकल्या हें तर नसेल ना त्यांच्या निदर्शनाला आलं?
- खंचीरराव : अवंऽ पर राज्यांत लडायांचा पत्या हायच कुटं? हव्यात कशाला वो तरवारी? रिकामी अडगळच म्हना की. आन् आम्ही राजेसाहेबांचं शांततेचं धोरण धरलं न्हवं का?

भागाकारपंत : शांतताच नांद-
णार असेल,
तर राज्याला
से ना प ती ची
जरूरच काय ?
तुम्ही आपली
जागा रिकामी
करा कशी.

खंबीरराव : आतां ? म्हंजी—है का ?

वराहाचार्य : सैन्याच्या तरवारी जुन्या बाजारांत ? अब्रह्मण्यम् ! अब्रह्मण्यम् !

मंगळशास्त्री : बरं बरं. तुम्ही नका बोलूं भटजीबुवा. तुम्ही आपली पगडी
आणि उपरणं नाटक कंपनीला भाड्यान देतां, हें आलं आहे
आमच्या कार्नी

भागाकारपंत : ए कुडमुड्या, तूं राजेसाहेबांचं रत्नजडित कानकोरणं चोरून
स्वतःच्या जांबयाला दिलंस.

वराहाचार्य : म्हणजे धडधडीत चौर्यकर्म.

मंगळशास्त्री : बरं, बरं. तुम्हाला नव्हतं विचारलं.

(सगळे आपापसांत भांडूं लगतात.)

शकलबहादूर : गप्प व्हा पाहूं. आधींच हा राज्यकारभार संभाळून डोकं
फिरायची पाळी आली आहे. त्यांत तुमचीं हीं सतत भांडणं.
(डोक्यावर बुक्या मारीत) वैद्यबुवा, डोकेदुखीबर कांहीं रामबाण
औषध द्या बुवा.

मात्राप्रसाद : आतां कांहीं नाहीं बुवा माझ्याकडे. पण खाजकुयलीच्या बिया
केशरांत खलून, त्यांत गुंजभर सूतशेखर मात्रा उगाळून, त्यांत
चिमूटभर शेंदेलोण घाला, आणि शहामृगाच्या अंझ्यांतून
रात्री तीन वाजतां घ्या. पुन्हा म्हणून डोकेदुखी डोकं बर
काढणार नाहीं.

शकलबहादुर : (त्रासून) त्यापेक्षां तुम्ही राजेसाहेबांना देतां तें सर्वव्याधि निर्मूलक चूर्ण घा मला चिमूटभर तुमच्या बटव्यांतून.

मात्राप्रसाद : अहो, कुठलं सर्वव्याधिनिर्मूलक चूर्ण घेऊन बसलांत ? लिमलेटच्या गोळ्या कुटून त्यांचं चूर्ण देतो झालं राजेसाहेबांना-राजेसाहेब या गोड औषधावर खूप असतात. शिवाय त्यांच्या तब्येतीला कांहींच झालेलं नसतं ही गोष्ट वेगळी.

अवडंबरशास्त्री : छान ! म्हणजे औषधांतसुद्धां बनवावनी.

(ललकारी : “ श्रीमंत बज्रजपुर्याधिपति श्रीचक्रमादित्यमहाराज येत आहेत होऽऽ होशीयार.” राजेसाहेब लॅलीपॉप चोखीत येतात.)

चक्रमादित्य : बसा. मंडळी, बसा.

अवडंबरशास्त्री : सूर्याला पाहून कमळ ज्याप्रमाणें विकसित होतें, त्याप्रमाणें

आपल्या आगमनांनं आमचे चेहरे कसे प्रफुल्लित झाले आहेत.

तरणासेन : पण राजमुद्रा अशी त्रस्त कां ?

शकलबहादुर : महाराजाधिराज, आपली तब्येत कशी आहे आज ?

चक्रमादित्य : राजवैद्य, आमची तब्येत कशी आहे आज ?

मात्राप्रसाद : आपली तब्येत अजून जरा नादुरुस्तच आहे, महाराज. आज आपलं डोकं दुखतं आहे. (राजा कपाळ चेपतो.)

चक्रमादित्य : असं ? आमची तब्येत अजून जरा नादुरुस्तच आहे. आज आमचं डोकं दुखतं आहे.

सर्व : अरेरे !

वराहाचार्य : हरि ओम्. हरि ओम्.

चक्रमादित्य : (रागावून) अहो, डोकं दुखेल नाहीं तर काय ? रोज एकेक गोष्टी आमच्या कानावर येताहेत. त्या ऐकून असं वाटतं— असं वाटतं—(भावेशानें मुठी बळतो.)

सर्व : कसं वाटतं महाराज ?

चक्रमादित्य : कीं...कीं...कीं...खूप रडावं ! (भोकाड पसरतो.)

शकलबहादुर : शांत व्हा राजेसाहेब. शांत व्हा. असं रडूं नये—(स्वतः रडूं लागतो.)

चक्रमादित्य : (रडतच) कां हो, तुम्हाला काय झालं रडायला ?

शकलबहादुर : आपल्या डोळ्यांत पाणी पाहून आम्हाला कसं बरं राहवेल ? (दोघे रडूं लागतात. हा प्रकार पाहून एकमेकांना खुणावून सगळेच रडूं

लागतात. एकमेकांची समजूत घालतात. उपरण्यांनीं आणि शालींनीं एकमेकांचे डोळे पुसतात.)

चक्रमादित्य : (रडूं आवरून) शांत व्हा. मंडळी, शांत व्हा. (सगळे रडण्याचा सूर वाढवतात.) गप्प व्हा म्हणतो ना ! (सगळे गप्प होतात. येरझारा घालीत) एकेक आपत्ति कोसळताहेत चहूं बाजूंनीं. टॉफिस्तान-हून खास आमच्यासाठी येणारं चॉकलेटचं गलबत वाटंत चाच्यांनीं लुटलं, हें दुःख विसरण्यासाठीं आम्ही राणीसाहेबांशीं झवू खेळायला वसलों आणि लागोपाठ तीनदां गाढव झालों. आमचा कुत्रा राववहादूर, आम्हालाच चावला.

अवडंबरशास्त्री : खाशा स्वारीचा हात चावणाऱ्या निमकहराम कुत्र्याचे दांत गळून पडल्याशिवाय राहाणार नाहींत.

वराहाचार्य : श्वानाची जातच अप्रामाणिक. याचको याचकं दृष्ट्वा श्वानवत्
गुरुरायते ।

चक्रमादित्य : अहो, कुत्रं कशाला ? आमच्या राज्यांतलीं माणसं कुठें प्रामाणिक
आहेत ? आमच्या दरबारांतलीं नवरत्नं कुठें प्रामाणिक आहेत ?

शकलबहादूर : हें काय बोलताहांत महाराज ? असा काय अपराध घडला
आमच्या हातून ?

चक्रमादित्य : धान्याच्या कोठारांतला दाणागोटा फार लवकर संपला, अशी
आमच्या कानावर बातमी आली आहे.

वराहाचार्य : हा हन्त हन्त नलिनीं गज उज्जहार ।

शकलबहादूर : महाराज, अलीकडे राजवाड्यांत उंदरांचा फार सुळसुळाट
झाला आहे.

चक्रमादित्य : दोन पायांचे उंदीर ना ? (स्वतः मोठमोठ्यानें हसून अपेक्षेनें सगळ्यांकडे
पाहतो. कोणीच हसत नाही.) पहा, आमच्या विनोदाचं तुम्हांला
हसूं येईनासं झालं आहे. आम्ही म्हणालों, दोन पायांचे उंदीर
ना ? (सगळे खदखदून हसतात.) शांत व्हा. मंडळी, शांत व्हा.
हा प्रसंग हसण्यासारखा नाही. बजबजपुरीवर इतक्या
आपत्ती कोसळल्या असतां तुम्हांला हसवतं तरी कसं ?

अवडंबरशास्त्री : अगदी योग्य तें बोललांत महाराज.

चक्रमादित्य : तराणासेन. मी राज्यामधल्या नवोदित
गायकगायिकांना शिष्यवृत्ति म्हणून
देण्यासाठीं तुमच्याजवळ शंभरा मोहरा
दिल्या होत्या, त्यांचं काय झालं ?

तराणासेन : महाराज, आपल्या मोहरा देण्याच्या
लायकीचं मला अबच्या बजबजपुरीत
एकसुद्धां माणूस आढळलं नाही. म्हणून
मी मोहरा स्वतःजवळ ठेवल्या आहेत.

- चक्रमादित्य** : भागाकारपंत, आम्ही दरबारांत नसतो तेव्हां तुम्ही आमच्या गादीवर बसतां, असं आमच्या कानावर आलं आहे.
- शवडंबरशाखी** : राजसिंहासनाचा असा उपमर्द ?
- मंगळशाखी** : असली भयंकर गोष्ट करतांना चटका कसा बसत नाहीं, मी म्हणतो.
- चक्रमादित्य** : मंगळशाखी, तुम्ही संधि मिळेल तेव्हां आमची तपकीर चोरून ओढतां !
- भागाकारपंत** : असली चोरी करतांना बोटं पोळलीं कशीं नाहींत, मी म्हणतो.
- चक्रमादित्य** : आणि वराहाचार्य, तुमच्या बायकोनं तर राणीसाहेबांचा डोळा चुकवून, त्यांचा भरजरी शालू बोहारणीला दिला आणि त्याच्यावर पितळेचीं भांडीं घेतलीं.
- वराहाचार्य** : पितळेचीं भांडीं ? अहो, चांदीचीं भांडीं आलीं असतीं किमानपर्शी. घरीं जाऊन बायकोला शोडपतो चांगली ! न स्त्री स्वातंत्र्य अर्हति ।
- चक्रमादित्य** : आणि कवी कमलतनय कोमलसुत, तुम्ही आमच्या गुलाब-बागेंतलं, सगळ्यांत मोठं असं गुलावाचं फूल चोरलंत. तें फूल आम्ही पुष्पनगरीच्या राजेसाहेबांना नजराणा म्हणून पाठवणार होतो.
- कमलतनय** : महाराज, कवीच्या हृदयाला त्या सौंदर्यशाली वेड्या फुलानं मोहिनी घातली, आणि आमच्या हातून असा नाजुक गुन्हा घडला.
- चक्रमादित्य** : आणि मात्राशाखी, तुम्हीं आमच्या मेहुण्यांच्या खोकल्यावर इलाज म्हणून जें औषध दिलंत त्या औषधानं आमच्या मेहुण्यांना गालगुंड झालं.
- मात्राप्रसाद** : पण खोकला बरा झाला कीं नाहीं ?

- चक्रमादित्य** : आणि सगळ्यांत कळस झाला अवडंबच्या तुझ्यापुढे. दरबारांत आमच्या पुढे पुढे करून पाठीमागे आमची निंदा करतोस तूं ?
- अवडंबरशास्त्री** : छे—छे म...म...महाराज—
- चक्रमादित्य** : (त्याचा कान पकडून) राजेसाहेबांना काडीची अकल नाही असं म्हणालास तूं ?
- अवडंबरशास्त्री** : भलतंच महाराजाधिराज ! मी तर आपल्याला काडीची अकल आहे असं म्हटलं.
- चक्रमादित्य** : वाहवा...उत्तम चाललं आहे वरं, उत्तम चाललं आहे. आमच्या राज्यांतली ही सुव्यवस्था पाहून आमच्या मनाला फार संतोष झाला. तुम्हां नवरत्नांची तारीफ करावी तेवढी थोडीच आहे.
- खंबीरराव** : (मुजरा करून) ही महाराजांची आमच्यावर किरपा आहे.
- भागाकारपंत** : ए मूर्खा, राजेसाहेब रागावून बोलताहेत एवढं कळत नाही का ? (राजेसाहेब येरझारा घालतात.)
- चक्रमादित्य** : आणि आज सकाळीं बातमी आली कीं ठणठणपूरची आपल्या राज्यावर स्वारी येण्याची शक्यता आहे.
- सर्व** : ठणठणपूरची स्वारी ?
- चक्रमादित्य** : त्यांना सामना घायची आहे का आपली हिंमत ?
- मंगळशास्त्री** : का हो सेनापती ? आपल्या बजबजपुरीचं संरक्षण करण्याची आहे का तुमच्या सैन्याची ताकद ?
- खंबीरराव** : महाराज, आमाला एक णामी युगत सुचली हाय.
- चक्रमादित्य** : काय ती ?
- खंबीरराव** : (आवेशानं) महाराज ! ठणठणपूरच्या राजाची स्वारी आली कीं—कीं—आपण त्यान्ला शरण जायचं.
- चक्रमादित्य** : छान ! छान ! उत्तम युक्ति सांगितलीत खंबीरराव. घ्या. सैन्याचे सेनापति शरण जाण्याच्या गोष्टी बोलूं लागले. आतां विचारायलाच नको. तुमच्या नवरत्नांनीं राज्याचा सत्यानाश

केला, असं जें राणीसाहेब आम्हाला टोचून टोचून बोलत असतात तें कांहीं खोटें नाहीं. आतां आम्ही काय करावं?

वराहाचार्य : कुर्याद्वा रासभध्वनिम्।

चक्रमादित्य : कांहीं सुचेनासं झालं आहे. आतां आम्हांला वेड लागणार. (शून्यांत नजर लावून सिंहासनावर बसतो.)

मात्राप्रसाद : आपण कांहीं तरी करून राजेसाहेबांचं मन रिश्वलं पाहिजे.

तराणासेन : आम्ही गाणं म्हणतो. परवांच आम्ही कडकरेवडी राग बांधला. (गाऊं लागतो.)

चक्रमादित्य : थांबा, तुमच्या गाण्यानें डोकं जास्तच उठलं आमचं.

शकलबहादूर : मग काय केलं म्हणजे सरकारांना बरं वाटेल?

चक्रमादित्य : स्तुतिपाठक!

अवडंबरशास्त्री : आज्ञा महाराज.

चक्रमादित्य : आमची स्तुति करा.

अवडंबरशास्त्री : सर्वज्ञानी आणि सर्वसमर्थ अशा सार्वभौम चक्रमादित्य राजेसाहेबांचं मुखारविंद आज कोमेजलं असल्यामुळें अवघ्या वसुंधरेला औदास्याची कळा प्राप्त झाली आहे. साक्षात् सूर्यनारायण चंद्राप्रमाणें निस्तेज झाला आहे. फुलांच्या पाकळ्या गळून पडल्या आहेत. पक्ष्याचं कूजन थांबलं आहे. वाऱ्याची झुळूक थांबली आहे. महाराजांच्या एका कृपादधीनं दाणा धरणारीं कणसं...

चक्रमादित्य : वस्स करा. आमची स्तुति करा म्हटलं आम्हीं. ही तुमची मूर्खपणाची बडबड बंद करा.

भागाकारपंत : महाराज, आपण काहीं बौद्धिक खेळ खेळूं या का? आपला आवडता पाढ्याचा खेळ?

सर्व : नको बुवा.

चक्रमादित्य : हो हो. पाढ्यांचा खेळ खेळूं. ज्यांचं चुकेल त्याला छड्या. का हो भागाकारपंत?

भागाकारपंत : बरोबर! बघूं कोण सर्वांत मंद आहे तें. (छडी घेऊन मध्ये उभा राहतो. एकेकाकडे छडी दाखवतो.) हं सुरू. बे एके बे...

शकलबहादूर : बे दुणे चार.

मात्राप्रसाद : बे श्रीक सहा.

तराणासेन : बे चोक आठ.

कमलतनय : बे पंचे दहा.

मंगळशास्त्री : बे सक बारा.

वरहाचार्य : बे साते चौदा.

खंचीरराव : बे आठे सोळा.

अवडंबरशास्त्री : बे नवे अठरा.

चक्रमादित्य : बे दाहे—बे दाहे—बे दाहे—
(आवेगानें येरझारा घालतो.)
बे दाहे—बे दाहे—बे दाहे—
आम्ही नाही सांगणार बे दाहे
किती!

सर्व : बे दाहे वीस!!

शकलबहादूर : खेळ बरखास्त करा.

खंचीरराव : म्हंजी राजेसाहेबांना उत्तर
जमना.

चक्रमादित्य : हा मूर्खासारखा खेळ काढल्याबद्दल भागाकारपंतांनाच छड्या मारा.

मंगळशास्त्री : हो हो महाराज, भागाकारपंतांनाच छड्या मारा.

खंबीरराव : महाराज, मी आपल्याला दांडपट्ट्याचे हात करून दावू का ?

वराहाचार्य : त्यापेक्षा मी उपनिषदांतलें एखादें अरण्यक म्हणून दाखवतो.

चक्रमादित्य : नको ! ज्योतिषी, आमचं चांगल्यापैकी भविष्य सांगा.

मंगळशास्त्री : काय सांगू महाराज ? संपत्तिलाभ, पुत्रलाभ, विद्यालाभ, यापैकी काय सांगू ?

चक्रमादित्य : कांहीं तरी सांगा हो.

मंगळशास्त्री : महाराज, आपला भविष्यकाळ अत्यंत उज्ज्वल आहे. वज्रवज्रपूर संस्थानाची अधिकाधिक भरभराट होऊन आपली कारकीर्द सुवर्णाक्षरांत इतिहासाच्या पानावर कोरली जाईल.

चक्रमादित्य : असं म्हणतां ?

मंगळशास्त्री : आपल्या राज्यांत सर्वत्र आनंदीआनंद होईल महाराज. आपल्याला एकहि काळजी उरणार नाही.

चक्रमादित्य : अहो, मग आतांच सगळीं संकटं नि काळज्या कां आमच्या मानगुटीवर बसल्या आहेत ?

मंगळशास्त्री : महाराज, शनि आपल्याला बक्री आल्यामुळं आपल्यावर संकटं कोसळताहेत. तो स्वस्थानी गेला की आपल्या काळज्या मिटतील.

चक्रमादित्य : अहो, मग त्याला जायला सांगा. जा म्हणावं. नको आम्हाला त्रास देऊंस. सांगा त्याला.

मंगळशास्त्री : तसं कसं सांगणार महाराज ?

चक्रमादित्य : म्हणजे काय ? मग तुम्हाला कशाला ठेवलं आहे राज-दरबारांत, ज्योतिषी म्हणून ?

मंगळशास्त्री : त्याला थोडं कांहीं घावं लागेल महाराज. एखादं सोन्याचं कडं—

भागाकारपंत : अहो, पण शनीला लोखंड लागतं असं तुम्हींच मागें सांगितलंत.

मंगळशास्त्री : अहो, पण राजेसाहेबांनीं आपल्या रुवावाला शोमेल असंच नको का घायला ?

चक्रमादित्य : हें घ्या सोन्याचं कडं. जायला सांगा त्याला. (कडं देतो.) जा म्हणावं !

मंगळशास्त्री : होय महाराज. (भागाकारपंतांना कडं दाखवून खिन्नवतो.)

चक्रमादित्य : प्रधानजी, मी राज्यांतली अंदाधुंदी पाहून पार पार खचून गेलों आहे हो. तुम्ही माझा उजवा हात, आणि अवडंबरशास्त्री तुम्ही माझा डावा हात. (प्रधानजी राजेसाहेबांच्या डाय्या आणि अवडंबरशास्त्री उजव्या बाजूला उभे असतात. ते घाईनें जागा बदलतात.) तुम्हालासुद्धां माझं कोसळणारं राज्य वांचवतां येऊं नये अं ? जगण्यासारखं कांहीं उरलं नाही. कांहीं नाही. (मिठू येतो.)

मिठू : महाराज.

चक्रमादित्य : काय आहे मिठू ? आम्हाला वेळ नाही.

मिठू : राणीसाहेबांचा निरोप होता महाराज.

चक्रमादित्य : (सद्गदित आवाजांत) मिट्टू, राणीसाहेबांना सांगा की, आम्ही त्यांचा निरोप ऐकण्याच्या मनःस्थितीत नाही. काय सांगशील ?

मिट्टू : की राजेसाहेब आपला निरोप ऐकण्याच्या मनःस्थितीत नाहीत म्हणून. (जाऊं लागतो.)

चक्रमादित्य : थांब. मिट्टू, थांब. राणीसाहेबांचा काय निरोप आहे तो तू प्रधानजींना सांग. आमची मनःस्थिति सुधारली की आम्ही प्रधानजींच्याकडूनच ऐकू.

मिट्टू : ठीक आहे महाराज. प्रधानजी, राणीसाहेबांचा असा खास निरोप आहे की, त्यांनीं खास राजेसाहेबांसाठी त्यांच्या आवडीची खास पिस्त्याची चिकी बनवली आहे.

चक्रमादित्य : (हर्षमरानें) पिस्त्याची चिकी ?
(सगळे आनंदानें गलका करतात. चक्रमादित्य प्रधानाला मिठी मारतो.)

कमलतनय : राणीसाहेबांनीं केली पिस्त्याची चिकी

(“वाहवा, पिस्त्याची चिकी !”)

फिकें त्यांच्यापुढतीं चॉकलेटटॉफीहि फिकी

(“बरोबर, टॉफीही फिकी !”)

खाण्यासाठी आपण सारे लावू या टिकी

(“चला रे लावू या टिकी!”)

चिकीसाठी होइल नवरत्नांची धक्काबुकी,

(“वाहवा, वाहवा!” वगैरे.)

(हीच कविता तराणासेन चालीवर ताना मारून म्हणतो. सगळे जण त्याला साथ देतात. गात गात आगगाडी करतात आणि गोल गोल फिरतात. गाणें आणि गोंधळ संपतांच राणीसाहेब प्रवेश करतात.)

राणी : महाराज—

चक्रमादित्य : वा—वा—वा! राणीसाहेब, आम्ही आज बहोत खूप झालों आहोंत. तुम्ही मागाल तें आम्ही दिलंच म्हणून समजा.

राणी : महाराज—

चक्रमादित्य : बोला, काय देऊं? मोत्याचा कंठा? जरीचा शाळू?

राणी : पण महाराज—

चक्रमादित्य : आहाहा! पिस्त्याची चिकी! तुमच्या हातची! तुम्ही आम्हाला खूप केलंत. या नवरत्नांना जें जमलें नाहीं, तें तुम्ही क्षणांत करून दाखवलंत.

राणी : महाराज, पेकून घ्या माझं—

चक्रमादित्य : छे छे, आतां नाहीं आम्ही कांहीं पेकणार. तुम्ही आधीं ती चिकी आणा पाहूं. सगळ्यांना देऊं थोडी थोडी.

राणी : महाराज, चिकी नाहींशी झाली!!

चक्रमादित्य : आँ? काय? चिकी नाहींशी झाली?

राणी : मीं केलेली ताटभर चिकी नाहींशी झाली!

चक्रमादित्य : याचा अर्थ काय?

राणी : अर्थ उघड आहे! कुणी तरी चिकी खाल्ली!!

चक्रमादित्य : खास आमच्यासाठीं बनवलेली चिकी कुणी फलाण्यानं खाल्ली? कोण तो निमकहराम बदमाश?

मात्राप्रसाद : हा ढळढळीत राजद्रोह आहे.

राणी : महाराज, आज राजवाड्याच्या इकडच्या दालनामध्ये आपण दोघं, माझा सेवक मिठू आणि आपली नवरत्नं याखेरीज कुणीसुद्धां आलं नाहीं.

चक्रमादित्य : म्हणजे चोर सांपडलाच. मिठूला दरबारांत हजर करावं.

राणी : मिठूबद्दल एक अक्षरहि बोलूं नका. सारा वेळ तो माझ्या-बरोबर होता. शिवाय मला वाटतं, कीं सर्व दरबारांत प्रामाणिक असा तो एकटाच आहे.

चक्रमादित्य : म्हणजे मग राहिलीं...

राणी : नवरत्नं !!

चक्रमादित्य : म्हणजे ? माझ्या नवरत्नांपैकीं कोणी तरी चिक्की खाह्णी असं तुला म्हणायचं आहे कीं काय ?

भागाकारपंत : आतां पाहा म्हणजे झालं.

मात्राप्रसाद : राणीसाहेबच असं म्हणायला लागल्यावर—

राणी : एवढा कांगावा करण्याची कांहीं जरूरी नाहीं. आपल्यापैकींच एकानं कोठारांतलं धान्य पळवलं. मोहरांच्या राशी पळवल्या. महालांतल्या उंची चिजा गडप केल्या—

अषडंबरशास्त्री : जाऊं घा ना राणीसाहेब. कशाला त्या झाल्यागेल्या गोष्टी पुन्हा उच्चारतां ?

वराहाचार्य : गतं न शोच्यम् ।

चक्रमादित्य : तुझा उगीच माझ्या नवरत्नांबद्दल गैरसमज आहे.

राणी : पुराव्याशिवाय मी बोलत नाहीं महाराज. मी राजदरबारांत निश्चून सांगतें कीं मीं केलेली ताटभर चिकी तुमच्या नवरत्नां-पैकीच कोणी तरी खाही !

मंगळशास्त्री : हा शुद्ध अन्याय आहे.

खंबीरराव : आतां पगा म्हंजी झालं.

चक्रमादित्य : थांब, तसं नाहीं तुझं समाधान होणार. मी एकेकाला जाब विचारतों. प्रधानजी, आपण आमची...

शकलवहादर : राजेसाहेबांनीं असं मनांत तरी कसं आणलं? माझ्यावर एवढा गैरविश्वास? महाराज, ही प्रधानकी नको. आपला माझ्यावरचा गैरविश्वास...नाहीं हो, नाहीं मला सहन होत.

चक्रमादित्य : छे छे. प्रधानजी, अहो, हें काय? केवळ उपचार म्हणून मीं तुम्हांला विचारलं. तुम्ही चिकी खाल असं मला स्वप्नांत-देखील वाटणार नाहीं. पाहिलंस, मी म्हणत नव्हतों? बरं, भागाकारपंत तुम्ही—

भागाकारपंत : महाराज, एक वेळ घे दुणे पांच होतील. पण भागाकारपंत चोरून चिकी खाणार नाहीं !

चक्रमादित्य : कमलतनय कोमलसुत ?

कमलतनय : काव्य सेवुनी माझे जगणें, कशास चिकी चोरुनि खाणें ?

चक्रमादित्य : तराणासेन—

तराणासेन : पिस्त्याची चिकी गाणाऱ्याच्या घशाला वाईट, महाराज. मी खडीसाखर आणि दूध यांखेरीज कशाचंच सेवन करीत नाहीं.

चक्रमादित्य : ज्ञानपुंगव धर्मशौंड वराहाचार्य ?

वराहाचार्य : शांतं पापम् ! शांतं पापम् !

चक्रमादित्य : मात्राप्रसाद गुलकंदे ?

मात्राप्रसाद : पिस्त्याची चिकी शैत्य प्रकृतीला मुळीच मानवत नाहीं महाराज, आणि माझी तर शैत्य प्रकृति आहे. शिवाय तव्येती-साठीं माझा आज निर्जळी उपवास आहे. सकाळपासून पाण्याचा थेंबदेखील मीं तोंडांत घातला नाहीं.

चक्रमादित्य : अतिपंडित मंगळशास्त्री सामुद्रिक ?

मंगळशास्त्री : मुळीच नाहीं, महाराज. माझे परममित्र भागाकारपंत गुणिले यांच्या गळ्याशपथ.

भागाकारपंत : ए मंगळ्या, माझा गळा कशाला मध्यें अडकवतोस ?

चक्रमादित्य : सेनापति खंबीरराव ठोसले ? (सेनापति आ करून दाखवितो.) अवडंबर लाचारे ?

अवडंबरशास्त्री : महाराजांच्या चिकीचं नुसतं दर्शनसुद्धां घेण्याची या पामराची लायकी नाहीं. मग ती खाण्याची गोष्ट कशाला ?

चक्रमादित्य : घे ! झालं तुझं समाधान ? माझ्या नवरत्नांपैकीं कुणीच चिकी चोरली नाहीं.

राणी : अगदीं मामर्जोसारखा भोळा स्वभाव आहे वार्द तुमचा. अहो, चोर का आपल्या चोरीची कबुली देणार आहे ? मीं चिकी खाल्ही, मला शिक्षा करावी, असं का कुणी तुमच्या कानांत येऊन सांगणार आहे ?

चक्रमादित्य : हो, तेंही खरंच. बरोबर आहे, तुमच्यापैकीच कोणी तरी चिकी खाली. आजपर्यंत तुम्ही आमचे पैसे खात होतां. आतां आमची चिकी खायला लागलात.

मात्राप्रसाद : महाराज, वराहाचार्य मघांपासून ठेकरा देताहेत.

वराहाचार्य : चांडाळा, नराधमा ! साक्षात् धर्मावतारावर चौर्यकर्माचा आरोप करतोस ? माझं वेदसामर्थ्य तुला टाऊक नाही ? तुझ्या बेचाळीस पिढ्या नरकांत लोटीन. मंत्र म्हणून तुझं भस्म करीन. शकलृपचमुचिरिच्वच्विच सिचप्रच्छित्यज्निजिर्भजः—
(मात्राप्रसाद त्याच्या पायांवर लोटांगण घालतो.)

मात्राप्रसाद : आवरा, आवरा—मंत्रदेव, आपली शापवाणी आवरा. घोर अपराध झाला माझ्या हातून. क्षमा करा, गुरुदेव, क्षमा करा.

वराहाचार्य : क्षुद्रा !

मात्राप्रसाद : ओऽ

वराहाचार्य : ऊठ ! पुन्हा अशी पापवाणी उच्चारूं नकोस.

मात्राप्रसाद : नाहीं ना मला शाप देणार ? नाहीं ना माझं भस्म करणार ?

वराहाचार्य : जा. दया केली आहे तुझ्यावर !

मात्राप्रसाद : अं...अं...अं...आणि माझ्या बेचाळीस पिढ्या ?

वराहाचार्य : मुक्त केलें आहे त्यांना !

भागाकारपंत : महाराज, अमंगळशास्त्री कां बरं आपलं तोंड उपरण्यानं पुन्हा पुन्हा पुसताहेत ?

मंगळशास्त्री : प भाग्या, तुला बजावतों, माझ्या वाटेला गेलास तर मी शनीला तुझ्या राशीवर बसवीन. तुझे सगळे ग्रह उलटेपालटे करीन.

भागाकारपंत : अरे जा. तुझाच छेद करीन.

(मिठू ओरडत धांवत आंत येतो.)

मिठू : महाराज, क्षमा असावी. अमय चावं मला. (चक्रमादित्याचे पाय धरतो.)

राणी : काय झालं मिट्टू ? बोल ?

मिट्टू : प्रथम मला अभय घावं
राणीसरकार !

राणी : अभय आहे मिट्टू तुला.
बोल ! माझा डोळा
चुकवून तूं चिकी तर
खाही नाहीस ना ?

मिट्टू : छे, छे राणीसरकार, पण
...पण...

शकलबहादुर : अरे, बोल ना ?

मिट्टू : महाराज, ती चिकी दरबारांत कोणी खाही का ?

चक्रमादित्य : छान, त्याच्याच तर शोधांत आहोंत आम्ही.

मिट्टू : (भयभीत होऊन) महाराज, आपण तर नाहीं ना खाही चिकी ?

चक्रमादित्य : आमच्यापर्यंत पोहोचली तर आम्ही खाणार !

मिट्टू : ईश्वराची कृपा झाली महाराज. मोठ्या संकटांतून यचावलांत
आपण. (खाली बसून कमालानें घाम पुसतो.)

राणी : अरे, काय झालं तरी काय ?

मिट्टू : राणीसरकार, दरबारांतल्या कुणीं नाहीं ना खाही चिकी ?
(सगळे बाबचढून माना हलकतात.) फार मोठे संकट टळलं
महाराज, फार मोठे संकट टळलं. माझ्या हातून फार मोठी
घोडचूक घडली होती.

राणी : अरे, पण झालं काय तें तरी सांगतोस कीं नाहीं ?

मिट्टू : मीं—मीं चुकून उंदरांना मारण्याचं जालीम वीप चिकीच्या
मिश्रणांत ओतलं. म—मला वाटलं—कीं कोठीघरांत उंदीर,
घुशी फार झाल्या आहेत. तेव्हां त्यांना मारण्यासाठीं आपण
तें मिश्रण तयार केलंत. म्हणून मीं चुकून त्यांत जालीम
वियाची वाटली ओतली.

- तराणासेन : जालीम विष ?
- कमलनयन : चिकीत विष ?
- वराहाचार्य : फार जालीम नव्हतें ना विष ?
- मंगळशास्त्री : म्हणजे माणसांना काहीं नाहीं ना होणार ?
- मिट्टू : अहो, विष इतकं जालीम आहे कीं तें खाल्ल्यानंतर चार तासांत
माणूस खलास झालाच पाहिजे !
(हें ऐकतांच हलकलोळ उडतो. कुणी पोट धरून खाली कोसळतो.
कुणी वेगुद पडतो. कुणी ओरडतो. कुणाची शेवडी वळते.)
- सगळे : मेलों, वांचवा, वांचवा.
- भागाकारपंत : महाराज, मी चिकी खाली, मी मरणार. काहीं करून मला
वांचवा—
- मंगळशास्त्री : मी पण चिकी खाली महाराज. वांचवा ! मला वांचवा !
- शकलबहादूर : आग ! माझ्या पोटांत आग, महाराज.
- चक्रमादित्य : (भांबावून) म्हणजे ? हें आहे काय ? हें आहे तरी काय ? तुम्हीं
चिकी खालीत ? तुम्हीं सगळ्यांनीं चिकी खालीत ?
(सगळे 'हो' म्हणून विव्ळतात.)
- राणी : ध्या. झालें ना आतां समाधान ?

- चक्रमादित्य** : शकलवहादर, तुम्हीं पण माझी चिकी खालीत! हराम-खोरांनो, तुम्हांला जबर शिक्षा केली पाहिजे.
- अवडंबरशाखी** : महाराज, आधीं आम्हाला वांचवा आणि मग शिक्षा करा.
- चक्रमादित्य** : आतां करूं तरी काय? माझा नवरत्नांचा दरबार आतां डोळ्यादेखत खलास होणार! मात्राशाखी, अहो कांहीं इलाज करा.
- मात्राप्रसाद** : अहो, इलाज काय करूं! लिमलेटच्या गोळ्या खाऊन कोण वांचणार? मलाच वांचवा महाराज, मलाच वांचवा.
- शकलवहादर** : महाराज, लवकर कांहीं तरी करा. मी चाललों.
(चक्रमादित्य नुसताच इकडून तिकडे धांवपळ करतो.)
- तराणासेन** : महाराज, आमच्यासारखं गाणं नाहीं पुन्हां पेकायला मिळणार—
- खंबीरराव** : महाराज, काय वी करून वाचवा वो. मी समद्या सैण्याला घेऊन ठणठणपूरच्या राजावर चालून जाईन. परान पनाला लावून लडाईं करीन. महाराज...
- कमलतनय** : कशास जगण्यासाठीं झगडा?
मरण उभें हें वासुन जबडा—
- अवडंबरशाखी** : महाराज, आतां तुमची स्तुति कोण करणार? मेलों...
- राणी** : पटली ना आतां तुमच्या नवरत्नांची लायकी?
- चक्रमादित्य** : पण आतां काय त्याचं? प्रधानजी...
- शकलवहादर** : चाललों महाराज, निरोप द्यावा.
- चक्रमादित्य** : चाललांत? अहो थोडं थांबा. छे, छे. नवरत्नांचे हे हाल मला नाहीं पाहावत.
- मिठू** : महाराज, कांहीं झालं नाहीं नवरत्नांना.
(नवरत्ने कण्हायचीं थांबतात.)
- चक्रमादित्य** : म्हणजे? म्हणतोस काय मिठू?

- मिट्टू** : चिकीमध्ये एक थेंबभरसुद्धां विष नव्हतं!
(सगळे खडबडून उठतात.)
- सगळे** : काय चिकीत विष नव्हतं? अहो, म्हणतां काय?
- मिट्टू** : चिकीमध्ये मुळीच विष नव्हतं? चोर उघडकीला यावा म्हणून मी ही लबाडी केली. त्याबद्दल माफी असावी, महाराज.
- राणी** : आणि तुम्ही मिट्टूवर आळ घेत होतां—चल रे मिट्टू. तुम्ही बसा आपल्या या लाडक्या नवरत्नांना घेऊन. (मिट्टूला घेऊन तरातरा आंत जाते.)
- सर्व** : क्षमा असावी महाराज.
: चूक झाली आमच्या हातून.
: चुकीबद्दल माफी असावी.
- चक्रमादित्य** : (हातवारे करून) शब्द नाहीत. तुमची निर्भर्त्सना करायला माझ्याजवळ शब्द नाहीत. (संतापानें हातपाय आपटीत निघून जातो.)
- वराहाचार्य** : पहा, एवढ्याशा चिकीनें केवढा अनर्थ कोसळला. खरें म्हणजे तुम्ही सगळ्यांनीं चिकी खायला नको होती.
- खंवीरराव** : भले! म्हंजी भटजीवुवा, तुमी चिकी खाली ती खाली नि घर आमाला दाटतां न्हय? ह्हे का?
- वराहाचार्य** : अहो, मी उगीच नांवाला एवढा तुकडा तोंडांत टाकला. कांहीं ताटभर चिकी फस्त केली नाही.
- भागाकारपंत** : का हो तराणासेन? तुमच्या घशाला कशी काय चालली चिकी?
- तराणासेन** : अहो बरे दुणे पांच! तुम्हाला चालली तशीच. चिकी न चालायला माझा कांहीं निर्जळी उपवास नव्हता.
- मात्रापसाद** : बरं बरं! आम्हीं काय अशी बकाणाभर चिकी खाली? सहज चव पाहिली जातां जातां.
- कमलनयन** : जिथे प्रधानजीनींसुद्धां चिकी खाली—

शकलबहादुर : आम्हाला काय स्वप्न पडलं होतं की जो तो येऊन हावरटपणानं चिक्कीवर तुटून पडेल ?

(सगळे जण एकमेकांवर आरोप करतात. गलका.)

खंवीरराव : ये S S आतां चिक्की खाऊनच्या खाऊन वर भांडण कशापाई करता ! आं ? गपा...

(चक्रमादित्य गंभीरपणें प्रवेश करतो. सगळे नम्रतापूर्वक उभे राहतात.)

चक्रमादित्य : (अत्यंत गंभीरपणानें) पेका ! नादान नवरत्नांनो, पेका ! आमच्या वज्रवज्र-पुरीमध्ये चाललेल्या गोंधळाला आणि लबाडीला कंटाळून आम्हीं अत्यंत महत्त्वाचा असा निर्णय घेतला आहे. आमच्या धोर वंशांतल्या आमच्या एका पूर्वजाला—

म्हणजे आमच्या खापरपणजोबांना—एका यक्षानें त्याच्या पायांतला कांटा काढल्याबद्दल वर दिला होता. यक्ष आमच्या खापरपणजोबांना म्हणाला, “खापरपणजोबा ! तुम्हीं किंवा तुमच्या वंशजांपैकी कुणीही एकानें जर पखादी शापवाणी उच्चारली तर ती खरी ठरेल.” आमच्या खापरपणजोबांना किंवा त्यांच्या नंतरच्या कुठल्याच पूर्वजाला शापवाणीचा उपयोग करण्याची जरूरी पडली नाही. आतां मात्र तुम्हां नवरत्नांच्या कारवायांना विटल्यामुळें मी स्वतः त्या शाप-सामर्थ्याचा उपयोग करणार आहे. पेका !

यापुढें, वज्रवज्रपूर संस्थानाच्या वेशीच्या आंत, जो कुणी लबाड कृत्य करील, चोरी करील किंवा अप्रामाणिकपणें वागेल, त्याला एका तासाच्या आंत शेषूट उगवेल ! लक्षांत ठेवा, शेषूट उगवेल ! एकदां शेषूट उगवलं की त्यावर कांहीं इलाज

चालणार नाही. आपल्या लबाडीचं निशाण मिरवीत तुम्हाला जन्मभर समाजांत वावरावं लागेल. ध्यानांत घरा, जो कुणी लबाड कृत्य करील त्याला शेपूट उगवेल ! शेपूट उगवेल ! (जातो. क्षणभर स्तब्धता.)

खंवीरराव : आता आली का पंचाईत. शेपूट उगवणार व्हय आपल्याला ? लांबलचक !

शकलबहादूर : वाहवा. म्हणजे राजेसाहेबांची धमकी खरी वाटली की काय तुम्हाला ?

मात्राप्रसाद : पाहा ना, शेपूट उगवेल म्हणे !

मंगळशास्त्री : अहो, असल्या गोष्टीवर विश्वास ठेवायला आपण काय कुकुलीं वाळं आहोंत थोडींच ?

भागाकारपंत : अहो, आपल्याला ही गप्प खरी वाटेल असं वाटलं कसं राजेसाहेबांना ?

बराहाचार्य : एकेकापेक्षां एकेक वनेल आपण. फट्स्वाहा ! (हंशा.)

तराणासेन : का हो ? शेपट्या उगवायला आपण काय जनावरं आहोंत ?

खंवीरराव : त्ये वी खरंच की.

भागाकारपंत : बाकी शेपूट उगवणार असेल, तर अमंगळशास्त्र्यांना माकडाचं उगवेल.

मंगळशास्त्री : आणि भागाकारपंतांना गाढवाचं.

बराहाचार्य : अहो, मी म्हणतो, की राजेसाहेब कितीही मोठे झाले तरी मनुष्यवाणी ती मनुष्यवाणी. ती खरी कशी होणार ?

मंगळशास्त्री : हो. एक वेळ ब्रे दुणे पांच होतील, पण मनुष्यवाणी कांहीं देववाणी होणार नाही.

भागाकारपंत : बरं बरं.

शकलबहादूर : कांहीं म्हणा, हा शेपटीचा शाप कांहीं और आहे तुवा.

- तरणासेन** : चला, बराच वेळ झाला. जावं आतां तालमीला.
- भागाकारपंत** : निघावंच आतां.
(सगळे जण जायला निघतात. तोंच “वाचवा! वाचवा!” अशा आंतून मिडूच्या आरोळ्या ऐकू येतात. सगळे थक्कतात.)
- मात्राप्रसाद** : आं ? हा कुणाचा आवाज ?
(मिडू धावत येतो. त्याला एक भलें लांबलचक शोपूट उगवलें आहे. स्टेजच्या मधोमध येऊन तो रडत उभा राहतो. सगळे थक्क होऊन उभे राहतात.)
- वराहाचार्य** : हें...हें...हें...हें...
- मंगळशास्त्री** : श—श—श—शोपूट. (मिडूचें शोपूट ओढून पाहतो.)
- वराहाचार्य** : काय पहातों आहे मी ?
- खंवीरराव** : शोपूट हाय भटजीबुवा, शोपूट.
- कमलतनय** : खरंखुरं शोपूट.
- शकलबहादूर** : म्हणजे राजेसाहेबांचा शाप...
सगळे : खरा ठरला !
- मंगळशास्त्री** : हा त्याचा लांबलचक पुरावा.
(मिडू हुंदके देत उभा राहतो. सगळे आपल्याला शोपूट उगवलं नाही याची खात्री करून घेतात.)
- शकलबहादूर** : अरे मिडू, हा काय प्रकार आहे ? तुला शोपूट कसं उगवलं !
- मिडू** : (रडत) मला राणीसाहेबांनी सांगितलेलीं कामं करण्याऐवजी मी...मी...गोट्या खेळत बसलों होतों. आणि मला विचारल्यावर खोटं सांगितलं की मी महाल झाडला म्हणून. त्याबरोबर लगेच मला हें शोपूट उगवलं. राजेसाहेब म्हणाले, की आता कांहीं केल्या तें जाणार नाहीं. ऊं...ऊं...ऊं...माझ्या खोटेपणाबद्दल मला हें प्रायश्चित्त मिळालं. (शोपूटाच्या गोंब्यानं डोळे पुसतो.)
- कमलतनय** : म्हणजे आतां...म्हणजे आतां...

- अवडंबरशास्त्री : आपल्याला असंच शेपूट उगवणार.
- वराहाचार्य : शंकाच नको.
- भागाकारपंत : खरं म्हणाल तर मला अजून तिळभर शंका वाटते आहे.
- मंगळशास्त्री : मग असं करा भागाकारपंत, तुम्ही कांहीं तरी लबाड कृत्य करा. तुम्हांला शेपूट उगवलं तर महाराजांचा शाप खरा. नच उगवल्यास शाप खोटा. का हो ?
- सगळे : एकदम बरोबर.
- : हो. हो.
- : कवूल कवूल.
- भागाकारपंत : (वेडावून) क्येवूल क्येवूल म्हणे. आम्हाला शेपूट उगवल्यावर तुमची खात्री पटणार. त्यापेक्षां अमंगळशास्त्री, तुम्हालाच शोभून दिसेल शेपूट.
- शकलबहादूर : हा प्रकार गंभीर आहे. आपण कांहीं तरी इलाज केला पाहिजे.
- मंगळशास्त्री : हो ! नाही तर हें शेपटीचं लचांड गळ्यांत पडायचं.
- भागाकारपंत : गळ्यांत नव्हे मंगळशास्त्री !
- वराहाचार्य : अहो, शेपूट फुटल्यावर बाहेर तोंड कसें दाखवायचें ?
- खंवीरराव : हा—बरुवर हाय. येक वेळ तोंड लपवतां येईल, पन शेपूट कसं लपवतार वो !
- शकलबहादूर : आतां उपाय एकच. आपण सचोटीनं, खरेपणानं वागायच.
- खंवीरराव : अजो, चोलायला टीक हाय. पर त्ये जमायचं कसं वो ?
- तराणासेन : इतके दिवसांची आपली संवय—
- वराहाचार्य : माझ्या तर तोंडचें पाणी पळालें. छे छे, मी चाललों.
- शकलबहादूर : अहो, कुठं चाललांत ?
- वराहाचार्य : माझं अजून वेदपठण व्हायचेंच—(कान धरतो.) चुकलों, चुकलों, वेदपठण कुठलें ? वेद तर वाचलेसुद्धां नाहींत. फार काय, संस्कृत मंत्र, सुभाषित आणि व्याकरण यांपैकीं फारसें कांहीं येत

नाहीं हो मला—
 (सुस्कारा सोडून)
 रामरक्षा तेवढी पाठ
 आहे संपूर्ण. जातो
 मी. संस्कृताच्या
 अभ्यासाला लागलें
 पाहिजे. खरेंखुरें
 पंडित झालें पाहिजे.
 (जातो.)

- भागाकारपंत :** मंगळशास्त्री, ही तुमची सोन्याची मोहोर—आज पांच वर्षे दावून ठेवली होती! ही घ्या.
- मंगळशास्त्री :** नको नको भागाकारपंत, नको मला ती मोहोर. मी खोटे भविष्य सांगितलं तुम्हांला. तुम्हांला आणि सगळ्यांनाच. राजेसाहेबांना देखील. फारसं कांहीं कळत नाहीं हो मला ज्योतिषशास्त्रांतलं. यापुढें अभ्यास केला पाहिजे—
- भागाकारपंत :** पण मंगळशास्त्री, तूर्त ही मोहोर घ्या बघूं.
- मंगळशास्त्री :** नको भागाकारपंत, नको. माझ्या खोटेपणाशी आठवण करून देणारी मोहोर नका देऊं मला. असूं घ्यात, तुमच्याकडेच असूं घ्यात.
- भागाकारपंत :** असं म्हणतां? बरं—(मोहोर खिशांत घालतो.) खरं सांगू का मंगळशास्त्री? माझंसुद्धा गणित कच्चं आहे. जेमतेम दहापर्यंत पाठे घेतात मला. अकरा चोक किती असं विचारलं तर पटकन नाहीं सांगतां येणार मला. (एकमेकांच्या खांद्यावर हात ठेवून निघून जातात.)
- खंबीरराव :** परधानजी, मी वी जातो. आमच्या शिपाई गड्यांना नव्या तरवारी देतो आणून. मी चांगला शेणापती होईन. ठणठण

पूरच्या राजाला पळवून लावीन! बजबजपुरीचा इजय असो!
हरहर महाधेव! (जातो.)

मात्राप्रसाद : मी आलों. थांबा सेनापति, मीहि आलों.
मीहि आतां सुधारेन. माझं मन निर्मळ
झालं आहे. आतां माझा दवाखाना
निर्मळ करीन. गोरगरिबांना फुकट
औषधं देईन. लिमलेटच्या गोळ्या
फेकून देईन. (जातो.)

तरणासेन : मी प्रथम राज्यांतल्या गायकगायिकांना
गोळा करतो. त्यांच्यामध्ये शंभर
मोहोरा वांटून टाकतो. त्यांचं कल्याण
माझ्या हातांत आहे. (जातो.)

कमलतनय : गुलाबाची फुलं चोरलीं वागेंतलीं. खरं सांगतो,
एकदां लावलं होतं राजेसाहेबांचं अत्तर, या हाताला.
हा तो हात, हा तो हात, तोडून टाकू का?
दादाजी कोंडदेवासारखा? पण नको!
आहे त्याहून शिक्षा भयंकर, जी जाळील निरंतर.
नाहीं लिहिणार कधीं कविता या पापी हातानें,
यापुढें लेखणी घेईन डाव्या हातांत. डाव्या हातांत...(जातो.)

अवडंबरशास्त्री : मी तर आजवर खोटेपणाचा कळस केला. स्तुति करतांना
वाटेल तीं असत्य विधानं केलीं. राजेसाहेबांच्या मर्जीसाठीं
काय वाटेल तें केलं. राजेसाहेबांना तर साक्षात् देव बनवलं.
त्यांना जाऊन सांगतो कीं तुम्ही माणूस आहांत. शापवाणीचं
भयंकर सामर्थ्य असलेले माणूस आहांत. (जातो.)

शकलबहादूर : मी सगळ्यांत पापी. सगळ्यांत चांडाळ. अरेरे. संबंध राजसत्ता
माझ्या हातांत होती, पण मी त्याचा केवढा दुरुपयोग केला.

जनतेच्या कल्याणासाठी कांहींसुद्धां केलं नाहीं. गरिबांच्या हाकेला ओसुद्धा दिली नाहीं. स्वार्थानं स्वतःचेच खिसे भरले. यापुढं मात्र मी माझ्या सत्तेचा सदुपयोग करीन. कसल्या तरी दिव्य शक्तीनं मला भारलं आहे. (जातो.)

(मिठू स्टेजवर एकटाच उरतो. तो आनंदानें गोल गिरक्या मारतो. नाचतो. राजेसाहेब आणि राणीसाहेब हसत येतात.)

चक्रमादित्य : माझी युक्ति लागू पडली कीं नाहीं?
बोल. टाळी दे.

राणी : इश्य!

चक्रमादित्य : मिठू जा. तुझी शोपटी काढून टाक...काय? आहे कीं नाहीं माझं डोकें? कशी आहे युक्ति? आतां वजवजपुरींत औषधालासुद्धां लुच्चा माणूस मिळणार नाहीं. सगळे संत! या शोपटीच्या शापाचा गुण आला कीं नाही! बोल, आहे का तुझा नवरा भोळासांब?

राणी : पुरे झालं. राज्यांतल्या लबाडीचा बंदोबस्त तुम्ही लबाडीच करून केलात कीं.

चक्रमादित्य : अलवत्. प्रजा तसा राजा. शेराला सव्वाशेर. ठकाला महाठक. अग वघशील तूं. या शोपटीची इतकी धास्ती घेतली आहे सर्वांनीं की पुन्हा लबाडी करण्याची कुणाची हिंमत होणार नाहीं.

राणी : काहीं म्हणा बाई, मला तितकंसं प्रशस्त वाटलं नाहीं तुमचं हें करणं. सगळ्यांना धडा देण्यासाठी राजेसाहेबांनीं लबाडी करायची? छे, छे. नाहीं पटत मला हें. त्यापेक्षा महाराज, आपल्या सच्छील आणि आदर्श अशा वागणुकीनं सगळ्यांना धडा घायचा होता. आज ना उद्यां सगळ्यांनीं तुमचा कित्ता गिरवला असता. तुमचा हा मार्ग कांहीं माझ्या मनाला रुचला नाहीं.

चक्रमादित्य : बरं बरं. कळला तुझा शहाणपणा. तू तेवढी पिस्त्याची चिकी वनवीत जा. आमच्या राज्यकारभारांत नको लुडबुड करत जाऊंस. कांहीं झालं तरी मी राजा आहे. मला कोण विचारणार? मी लबाडी करीन आणि ती मी पचवीन. मला शिक्षा कोण करणार? आहे माझ्यापेशां कोणी मोठा?

राणी : देव आपल्यापेशां मोठा आहे हें विसरलांत, महाराज. तो आपल्याला शासन करील.

चक्रमादित्य : वस्स कर ग. मिठू, तू दवंडी पीट. आज वज्रपुरींत आपण आनंद करूं या! भेजवानी करूं. रस्त्यारस्त्यांतून पताका फडकवूं. मिरवणुका काढूं. बँड लावूं. मिठू, हा आमचा शेला जरा आंत नेऊन ठेव बरं—

(मिठू राजेसाहेबांचा शेला काढतो. शेला काढल्यावर राजेसाहेबांना उगवलेले झुवकेदार शोपूट राणीच्या नवरेला पडतें आणि ती किंकाळी फोडते.)

चक्रमादित्य : ओरडायला काय झालं.

राणी : महाराज, महाराज, आपल्याला शोपूट...

मिठू : आपल्याला शोपूट महाराज !

चक्रमादित्य : काय, आम्हाला शोपूट?? अरे राम! हें तर खरंखुरं शोपूट !

राणी : आपला शाप आपल्यावरच उलटला महाराज, देवानं आपल्याला शासन केलं.

चक्रमादित्य : अरे देवा! आतां काय करूं. (इकडून तिकडे सैराचैरा धावतो.) आम्हाला शोपूट ...आम्हाला शोपूट... (सगळीं नवरत्नें धांवत येतात. या गोंधळांतच—)

प ड दा